

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ
ТА РЕЛІГІЙ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
КИЇВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ЮНАЦТВА

«Світлий шлях духовного прозріння»

Київ 2013

**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ
ТА РЕЛІГІЙ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
КИЇВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ЮНАЦТВА**

До 1025-річчя хрещення Київської Русі

«Світлий шлях духовного прозріння»

Інформаційно-бібліографічні матеріали

Київ 2013

ББК 63.3 (4 Укр)

Св 24

Світлий шлях духовного прозіння : до 1025-річчя хрещення Київської Русі : інформаційно-бібліографічні матеріали / [уклад. Н. Я. Патенок]; Київська обласна бібліотека для юнацтва. – К., 2013. – 19 с.

Видання містить історичні дані про хрещення Київської Русі, як відбувався процес християнізації і за яких умов, які були наслідки запровадження християнства. Також описуються заходи святкування 1025-річчя Хрещення Русі на державному рівні.

Розраховано на широке коло читачів, учнівську та студентську молодь, а також працівників культури та освіти.

Укладач: Н. Я. Патенок

Відповідальний за випуск: Г. Й. Сорока

**"Благословенний Господь Ісус Христос,
що полюбив Руську землю і
просвітив її хрещенням святим"
(Повість минулих літ)**

Запровадження християнства — це епохальний поворот в історії Давньоруської держави, який не тільки суттєво вплинув на всі сфери тогочасного суспільного життя, а й надовго визначив характерні особливості вітчизняної моделі історичного розвитку.

Знамените "хрещення Русі" було викликано цілим комплексом факторів:

Політичні передумови: Прагнення Володимира зміцнити державу і її територіальну єдність. Спроба досягти цієї мети за допомогою створення єдиного пантеону язичницьких богів на чолі з Перуном не призвела до подолання племенного сепаратизму та посилення княжої влади. Надії Володимира в даному випадку покладались, очевидно, на те, що бог блискавок вважався головним в дружинному середовищі. Але тільки єдинобожжя могло згуртувати державу і освятити авторитет одноосібної княжої влади.

Міжнародні фактори: тільки християнізація могла дати Русі «перепустку» до родини європейських народів, а язичництво прирікало на ізоляцію та ворожість з боку християнізованих сусідів, які ставилися до язичників як до нелюдей. До того ж треба мати на увазі, що остаточний розкол християнства на католицьку та православну гілки стався лише в 1054 році.

Соціальні фактори: Наростаюча соціальна неоднорідність, а також мінливі духовні запити еліти суспільства створювали умови для переходу до більш складної світоглядної системи.

Особисті міркування Володимира та деякі епізоди з його життя. Він, напевне, брав на увагу хрещення своєї бабусі Ольги, яка залишила по собі добру пам'ять. Не виключено, що деякі епізоди його гріховного життя, наприклад, братовбивство під час боротьби за владу, насильство, багатожонство, в підсумку змусили його замислитися про духовне очищення, про таке діяння, яке могло б залишити про нього добру пам'ять. Але, скоріш за все, він діяв виходячи з прагматичних міркувань. Справа в тому, що запровадження християнства було зумовлено одруженням Володимира із сестрою візантійського імператора, Анною. Це надзвичайно підвищувало його авторитет, а отже, зміцнювало і княжу владу.

Важливою вважається і так звана проблема «вибору віри», від вирішення якої залежав весь хід руської історії. Християнство не було єдиним варіантом. Реальна ситуація пропонувала і інші альтернативи: іудаїзм, іслам, буддизм, не кажучи вже про численні секти типу маніхейства, павликіанства, богомільства. Отож, питання було в тому, якій

з цих релігійних систем віддати перевагу. Цей процес відображений у літописному епізоді "вибору віри" – досить своєрідному документі тієї епохи. Релігійний акт 988 р. є центральним епізодом в редакції "Повісті временних літ", що дійшла до нас. "Сказаніє про Володимирове хрещення" носить складний характер та розпадається на декілька епізодів, не з'єднаних органічно одне з одним. Під 986 р. розповідається про прибуття у Київ місіонерів від чотирьох найбільш значних монотеїстичних церков, авторитет яких був забезпечений відповідними політичними організаціями (це спеціально підкреслено у тексті): ісламу – від Волзької Булгарії; католицизму – від Німеччини, іудаїзму – від Хазарії, православ'я – від Візантії. Місія мусульман, латинян та іудеїв провалилася. Найбільш Володимир сподобалася розповідь грецького проповідника, але не спонукала його прийняти остаточне рішення. Під наступним 987 р. розміщена розповідь про посольство, яке направив київський князь у Волзьку Булгарію, Німеччину та Візантію для ознайомлення з богослужіннями та обрядами трьох релігійних систем. Повернувшись додому, послы негативно відізналися про обряди магометан та латинян, натомість із захватом розповідали про "красу церковну", яку вони побачили у Константинополі. Вони рішуче закликали князя до східного християнства, висуваючи у числі інших і такий аргумент: "Аще лихъ бы закон Гръчкыи, то не бы баба твоя Олга прияла крещенія, яже бѣ мудръиши всих челоувѣкъ». Володимир дав себе переконати та спитав: "Где будем крестится?" – "Где захочешь", відповіли послы.

Це тільки легенда, але очевидно, що за цією легендою ховаються факти, які зупинили вибір Русі саме на православній формі християнства. Це, в першу чергу, міцні культурні та економічні зв'язки з Візантією, наявність власної впливової православної общини. Крім того, князем, ймовірно, враховувалась ситуація на міжнародній арені, відношення церкви з державою, а також деякі догматичні розходження різних релігій. Наприклад, зазіхання папи римського на світську владу, небажання католицької церкви враховувати місцеві особливості та її войовничість не могли не відштовхнути голову молодій державі від цієї форми християнства. Православна ж церква підпорядковувалась світській владі. Це відповідало східнослов'янській традиції, згідно з якою князь був і головою релігійного культу. Крім іншого, православ'я було більш терпимим до місцевих традицій, та й Візантія на ті часи була центром цивілізації, наступницею великого Риму, найрозвиненішою і найкультурнішою країною Європи.

Процес християнізації.

За джерелами, які згадують охрещення Русі, ховається певний парадокс: візантійські пам'ятки виразно зафіксували навернення, наприклад, Аскольда та його дружини у 60-х роках IX ст., але майже не коментують офіційного запровадження християнства при Володимирі Святославичі (988). Натомість, руські літописи про прийняття нової віри Аскольдом взагалі "не знають", зате підносять до рівня догмату роль Володимира-першохрестителя. Намагаючись пояснити цю "змову

мовчання”, дослідники припускають, що белетризовано-барвиста історія “Володимирового хрещення” була внесена до літописних текстів аж через сто років після події – наприкінці XI ст. Своєю чергою, вона спиралася на кілька попередніх сказань 40-х років XI ст., котрі виникли як публіцистичні твори, що переслідували мету довести незалежність Руської церкви від Грецької.

Русь у баченні авторів сказань – це велика й могутня держава, рівна Візантії. Сам же Володимир уподібнений до імператора Константина Великого: той зробив християнство державною релігією Римської імперії, а цей офіційно проголосив християнство у власній державі. Відтак Володимирове хрещення трактувалося як сакралізований рубіж між передісторією – язичницькими часами, коли мешканці Русі були погані і невігласи, і новою добою – християнською, що символізувала вихід з темряви на світло. Візантійській церкві у цій схемі відведена скромна роль пасивного взірця.

Але все ж таки, як насправді проходив процес християнізації та історичні процеси, які передували йому?

Отже, наприкінці X століття, оточена сусідами-християнами – поляками, чехами, болгарами, візантійцями – поганська Руська держава стояла на порозі перелому, який мав остаточно ввести її до кола християнської цивілізації, однак безпосереднім поштовхом стали причини політико-династичні. Восени 987 р. головнокомандувач східної візантійської армії Варда Фока проголосив себе імператором, невдовзі узурпатора визнали Мала Азія, Вірменія та Грузія. Законному імператорові Василю II Македонянину (976-1025) загрожувала катастрофа, і він звернувся за допомогою до київського князя, пославши до нього посольство взимку 987-988 р. Той погодився, але за умови, що Василю II віддасть йому руку своєї сестри Анни, до угоди був внесений ще один пункт – Володимир зобов’язувався охреститися разом з усім народом своєї країни, «а вони народ великий» (як запише один з тогочасних східних авторів).

Навесні 988 р. 6-тисячна армія русів разом з військом імператора розбила збройні сили Фоки. Трон був таким чином врятований, але Василь II не квапився віддавати багрянородну, тобто царственну від народження, сестру за варвара. Однак збройний похід Володимира на Херсонес (Корсунь), коли місто було здобуте й сплюндроване, а до Константинополя надіслана погроза вчинити зі столицею імперії те саме, зробили візантійського володаря поступливішим. Тож, отримавши обіцяну багрянородну Анну, Володимир відбув з нею до Києва. Час і місце його особистого хрещення дискусійні (є думки, що святий Володимир хрестився ще до 988 року, і, очевидно, у Києві. Існують також легенди щодо хрещення у Корсуні 988, які викладаються в літописних джерелах, але ми не можемо до кінця їм вірити), натомість примусове навернення киян, здійснене відразу після Корсунського походу, літопис упевнено датує 988 р., описуючи його так:

І коли прибув, повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив’язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому [узвозу] на Ручай, і дванадцятьох мужів приставив бити [його] палицями... Потім же Володимир послав посланців

своїх по всьому городу, говорячи: "Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий, чи старець, чи раб, – то мені той противником буде..." А назавтра вийшов Володимир з попами цесарициними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду... а попи, стоячи, молитви творили. І було видіти радість велику на небі й на землі, що стільки душ спасається...

Щодо радості великої, то літописець, слід думати, перебільшив. Християнізація просувалася з труднощами, долаючи спалахи опору. Поряд зі слов'янами в Київській Русі проживало понад 20 різних народів: на півдні – печеніги, половці, торки, берендеї, каракалпаки; на північному заході – литва, ятвяги; на північному сході – чудь, меря, весь, мурома, мордва, черемиси, перм, ям, печора та ін. угро-фінські народи. Християнство через Київ прийшло згодом і до них. Знать і заможні верстви населення приймали нову релігію порівняно легко і навіть охоче, як таку, що користувалася заступництвом центральної влади. Найбільш прихильними до старої язичницької віри були низи суспільства. Нова релігія впроваджувалася насильним шляхом і в Києві, і в інших містах. "Путята хрестив мечем, а Добриня вогнем", - так говорили в той час про воевод князя Володимира, які хрестили Новгород. Щоб замінити місцеві вірування й обряди єдиним християнським культом, церковним проповідникам та ієрархам довелося тривалий час пристосовувати свої служби до язичницьких богів, свят і обрядів. Так, Перун став ототожнюватися з Іллею-пророком, Ярило - зі святим Юрієм (Георгієм), давні зимові свята були приурочені до Різдва Христового і Хрещення, дохристиянське свято Великодня (назва збереглася) – до Воскресіння Ісуса Христа і т.д. Проти язичницького свята Івана Купала церква боролася багато сторіч, але так і не змогла його подолати. Так і не вдалося похитнути віру народу в "нижчі духи". Процес християнізації на Русі розтягнувся на віки.

Головними носіями ідей християнства стають церкви і монастирі. Все духовенство відповідно ділилося на "біле" і "чорне". При церквах мешкали численні служителі: крім священника, були т.зв. "церковні люди" - ігумен, диякон ("біле духовенство"), а також просфірниці, паломники, лікарі, задушні люди (невільники, подаровані церкві); сюди ж приймали інвалідів.

Оскільки православне християнство не передбачало обітниць безшлюбності для "білого" духовенства, всі церковні люди могли мати сім'ї, члени яких також жили при церквах. Вони не підлягали світському суду, їх судив єпископ. Духовні звання часто переходили з покоління в покоління.

Велика роль у поширенні християнства належала монастирям, головним з яких був Києво-Печерський (1051 р.). Чернецтво, або "чорне" духовенство, найбільш повно і наочно втілювало ідеї зречення від мирської суєти, спокутування гріхів, служіння Богу. Ченці, на відміну від церковних людей, жили передусім за рахунок власної праці, а не за рахунок подаянь від парафіян, давали обітницю безшлюбності.

Життя перших київських ченців - Антонія, Феодосія Печерського та інш. - було винятково важким, наповненим виснажливою фізичною працею, самообмеженнями, молитвами. Пізніше з'являються справжні подвижники чернецтва - ченці-самітники, які здійснювали аскетичні подвиги: Даміан, Іван-Самітник, князь Святенник та інш. Систематичні пости стають нормою

не тільки для ченців, але і для всіх віруючих. Їсти жирну їжу, наприклад, у Великий піст стало вважатися гріховним. У XIII ст. в Київській Русі було біля 50 монастирів, з них 17 - у самому Києві. Вищі посади в церковній ієрархії займає тільки "чорне" духовенство.

У 990-996 роках в Києві було споруджено на замовлення князя Володимира Святославича собор Богородиці. На його утримання князь дав десяту частину своїх прибутків і звідси походить ще одна його назва — Десятинна церква. Церкву будували візантійські майстри. Це був характерний для візантійської архітектури багатOVERхий хрестово-купольний шестистовпний храм з трьома апсидами, оточений галереями. Оздоблений мармуром, різьбленими шиферними плитами, розписаний фресками. Зруйнований монголо-татарами у 1240 році.

Поступово християнство охопило всі сфери життя людини. Вже у часи князювання Ярослава Мудрого митрополит Іларіон трактував божественну благодать як суспільну норму, закон. У суспільстві розповсюджуються ідеали любові до ближнього, упокорювання і всепрощення, які орієнтували людину на послух. Першими руськими святыми стали Борис і Гліб, які прийняли мученицьку смерть від Святополка Окаянного.

Наслідки запровадження християнства.

Християнство внесло позитивні зміни у світогляд людей. Якщо в основі політеїстичних релігійних вірувань, стародавніх слов'ян лежав страх перед стихійними силами природи, ворожими і пануючими, то християнство плекало надію па порятунок, почуття захоплення навколишнім світом. У процесі поширення та утвердження християнство на Русі поступово втрачало візантійську форму, вбираючи в себе елементи місцевих слов'янських звичаїв, ритуалів, естетичних запитів східних слов'ян. Візантійські церковні канони поступово пристосовувалися до особливостей давньоруського етносу. Водночас слід зазначити, що у боротьбі з "поганством" християни знищили безцінні пам'ятки мистецтва стародавнього язичницького світу, зокрема шедеври дерев'яної скульптури, забороняли старовинні танці, скомороші дійства тощо. Разом з тим християнство справило великий вплив на розвиток духовної культури Київської Русі.

Запровадження християнства мало позитивні наслідки для розвитку Київської Русі (і не тільки в культурному та духовному плані). Воно зміцнило авторитет і владу князя, сприяло розбудові держави. Тіснішими ставали стосунки Володимира, що тепер належав до християнської «сім'ї правителів», з іншими монархами. Прийняття християнства мало позитивні наслідки й для внутрішнього життя країни. Оскільки вчення візантійської церкви підтримувало монарше право на владу, київські князі знайшли в ній ту ідеологічну опору, якої раніше не мали. До того ж церква з її складною внутрішньою підпорядкованістю знайомила київських правителів з новими моделями управління. А в самому суспільстві Київської Русі з'явилася активно діюча установа, що не лише забезпечувала незнане раніше духовне й культурне єднання, а й справляла величезний вплив на культурне і господарське життя. Взагалі кажучи, завдяки епохальному вибору Володимира Русь стала пов'язаною з християнським Заходом, а не з

ісламським Сходом. Цей зв'язок зумовив її небачений історичний, суспільний і культурний розвиток. Важко переоцінити значення того, що християнство прийшло до Києва не з Риму, а з Візантії. Згодом, коли відбувся релігійний розкол між цими двома центрами, Київ став на бік Константинополя, відкинувши католицизм. Так була закладена основа майбутніх запеклих конфліктів між українцями та їхніми найближчими сусідами католицької віри — поляками.

Значний поштовх також дала нова ідеологія піднесенню давньоруської культури. Лише з часу "хрещення Русі" у ній поширилися писемність і книжність. В Києві, а далі повсюдно на Русі почали влаштовувати школи й книгописні майстерні, і незабаром східнослов'янська країна стала однією з найкультурніших у середньовічній Європі. Запровадження християнського віровчення зробило можливими рівноправні й плідні взаємовідносини між нею та Візантією, Германією й іншими державами. Християнська діалектика, активно використовувана давньоруськими філософами та публіцистами, стала основою для багатьох (іноді дуже цікавих) ідей. Це у свою чергу, слугувало поштовхом для швидкого прогресу у сфері творчого життя, що забезпечило розвиток давньоруської культури. Було б помилкою вважати, що до 988 р. люди на Русі не знали науки, творчості, мистецтва, але бурхливий розквіт культури прийшовся на часи, коли затвердилася християнська релігія. В монастирських брамах концентрувалися основні кадри вчених того часу, письменників, публіцистів, художників, архітекторів. Судовий монастирський статут, який було введено на Русі у другій половині XI ст., зобов'язував ченців започатковувати у себе бібліотеки, скрипторії, школи, іконописні майстерні, лікарні та інші заклади.

Серед монастирів у Київській Русі на першому місці був Києво – Печерський, який став, можливо, найвизначнішим центром давньоруської культури. З ним пов'язана діяльність визначних публіцистів (Феодосій Печерський, Іаков Мніх), істориків (Нікон Печерський, Ігумен Іван, Нестор Літописець), художників (Алімпій, Григорій), лікарів (Агапіт) та багатьох інших. Також функціонували культурні центри при архієрейських кафедрах. Найбільш відомим з них був Софійський гурток книжників, заснований у Києві при Ярославі Мудрому та очолюваний Іларіоном.

Важливим чинником в історії ранньої Русі був розвиток писемності та розповсюдження грамоти. Як відомо, східнослов'янська писемність сформувалася раніше від офіційної християнізації країни та незалежно від неї, але використовувалася переважно у чисто практичних цілях. Принципово важливим етапом була поява книжковості у середині IX ст. Саме тоді Русь починає створювати свою церковну літературу та започатковує літописи. На основі археологічних знахідок (берестяні грамоти у Новгороді) можна припустити, що грамота у Київській Русі не була прерогативою одного тільки духовенства, вона охоплювала і феодалів і демократичні шари народу.

Церква активно сприяла розвитку давньоруської архітектури та образотворчого мистецтва. Більшість кам'яних споруд, збудованих на протязі X – XII ст. на Русі, були храми, щедро прикрашені

монументальним та станковим живописом. Проте впливи східної церкви на мистецтво не завжди були благотворними. Так, через те, що візантійці не любили ставити у своїх храмах статуй, скульптура не дістала помітного розвитку.

Заходи до святкування 1025-річчя хрещення Київської Русі

Пам'ятні монети

Третього липня 2013 року в Музеї грошей Національного банку України відбулася презентація пам'ятних монет номіналами 100, 20 та 5 гривень "1025-річчя хрещення Київської Русі", які введені в обіг 3 липня цього року.

Пам'ятні монети "1025-річчя хрещення Київської Русі" присвячені запровадженню князем Володимиром Великим християнства як державної релігії. Як відомо, масове хрещення князем Володимиром Великим за літописом відбувалося у 988 році на річці Почайні - притоці Дніпра, у результаті чого християнство стало провідною релігією в Київській Русі.

Монету "1025-річчя хрещення Київської Русі" номіналом 100 гривень виготовлено із золота 900 проби, категорія якості карбування – "пруф", маса в чистоті – 31,1 г, діаметр – 32,0 мм, тираж – 1 025 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами позначення металу, його проби – Au 900, маси в чистоті – 31,1 і логотипом Монетного двору Національного банку України.

Монету "1025-річчя хрещення Київської Русі" номіналом 20 гривень виготовлено зі срібла, категорія якості карбування – "спеціальний анциркулейтед", маса в чистоті – 62,2 г, діаметр – 50,0 мм, тираж – 3 500 штук. Гурт монети – гладкий із заглибленими написами позначення металу та його проби – Ag 925, маси в чистоті – 62,2 і логотипом Монетного двору Національного банку України. Елемент оздоблення – локальна позолота, вміст золота в чистоті не менше ніж 0,000449 г.

Монету "1025-річчя хрещення Київської Русі" номіналом 5 гривень виготовлено із нейзильберу, категорія якості карбування – "спеціальний анциркулейтед", маса – 16,54 г, діаметр – 35,0 мм, тираж – 30 000 штук. Гурт монети рифлений.

Художники:

аверс: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук;
реверс: Марія Скоблікова, Олександр Кузьмін.

Скульптори: Святослав Іваненко, Володимир Дем'яненко. З ціною та пунктами продажу пам'ятних монет "1025-річчя хрещення Київської Русі" можна ознайомитися на сторінках Офіційного інтернет-представництва Національного банку України.

Виставка реліквій святинь України

Стародавні ікони, церковні книги, напестольні хрести, ризи, літографії, філони і свічники – все це від 8 липня можна побачити у Музеї історії Києва. До 1025-ліття Хрещення Київської Русі тут відкрили виставку скарбів святих Лавр України, мета якої – показати велич головних духовних осередків із багатовіковою історією та розповісти про життя трьох найбільших українських святинь через їх предмети. Понад сто експонатів взяті в трьох духовних святинях України – Києво-Печерській, Почаївській та Святогірській Лаврі. Такий вибір не випадковий: ці монастирі є найбільшими духовними центрами України з християнськими раритетами.

Більшість предметів на виставці датуються 17–18-м століттями. Серед них немає чудотворних, але, як вважає головний зберігач Музею історії Києва Людмила Сургай, експонати можуть такими бути, адже були освячені. Все залежить від того, наскільки віруюча людина.

Особливість виставки в тому, що всі її предмети – не музейні експонати, а предмети церковного вжитку.

Ще однією особливістю виставки є те, що ніколи раніше предмети вжитку з різних Лавр не виставлялися в одному місці, зауважує директор Національного Києво-Печерського заповідника Любомир Михайлина.

Помилуватися реліквіями українських Лавр можна до 15 серпня.

Адреса: вул. Б. Хмельницького, 7.

"Велике і величне" – виставка в рамках святкування 1025-річчя Хрещення Київської Русі

Виставка охопить історичний період тривалістю більше п'яти тисячоліть – від стародавніх цивілізацій до сьогоднішнього дня. З 26 липня по 22 вересня у Національному культурно-мистецькому музейному комплексі "Мистецький арсенал" в рамках святкування 1025-річчя Хрещення Київської Русі буде представлений всеукраїнський мистецький проект "Велике і величне".

В експозиції зібрані 1000 зразкових творів з колекцій 35 провідних музеїв України. Проект покликаний продемонструвати цивілізаційний вплив християнства на розвиток культури в Україні. Виставка охопить найяскравіші сторінки українського мистецтва від найдавніших часів і до цього дня – від стародавніх цивілізацій епохи палеоліту, Трипілля, античних міст Північного Причорномор'я, через давньоруське, барокове, класичне мистецтво до сецесії, модернізму і постмодернізму. Експозиція продемонструє, як художні традиції Сходу і Заходу органічно адаптувалися на місцевому культурному ґрунті, створивши унікальні художні явища світового значення.

Адреса: вул. Лаврська, 10-12

Список літератури:

Періодичні видання:

- 1. Україна. Президент (2010-; В. Янукович)** Про Координаційний штаб з питань безпеки та правопорядку під час підготовки і відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі: указ Президента від 28 лютого 2013 року №112/2013 // Урядовий кур'єр. – 2013. – 6 берез. – С. 11.
- 2. Україна. Президент (2010-; В. Янукович)** Питання організації та проведення заходів з відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі: Указ від 21 січня 2013 року №34/2013 // Урядовий кур'єр. – 2013. – 23 січ. – С. 4.
- 3. Україна. Кабінет Міністрів.** Про затвердження нового складу Організаційного комітету з підготовки та відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі: розпорядження від 23 січня 2013 р. №25-р // Урядовий кур'єр. – 2013. - №16. – С. 4.
- 4. Україна. Кабінет Міністрів.** Про внесення змін до плану заходів з підготовки та відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі: розпорядження Кабінету Міністрів від 22 квітня 2013 року №297-р // Урядовий кур'єр. – 2013. - №86. – С. 13.
- 5. Україна. Кабінет Міністрів.** Про внесення змін до складу Організаційного комітету з підготовки та відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі: розпорядження від 28 січня 2013 р. № 85-р. // Урядовий кур'єр. – 2013. - №37. – 23 лют. – С. 4.
- 6. Братішко, С.** Невідомий портрет Володимира Великого / С. Братішко // День. – 2009. – 21 лют. – С. 7.
- 7. Горицвіт, С.** Пропаганда "Русская міра" на мощах хрестителя Київської Русі [Текст] / С. Горицвіт // Українське слово. – 2013. - №28. – С. 3.
- 8. Дейнека, В.** Ювілей відзначать народи трьох країн. 28 липня наступного року відзначатиметься 1025-річчя від дня Хрещення Русі / В. Дейнека // Голос України. – 2012. – 23 лист. – С. 1,4.
- 9. Даренська, В.** Хрещення Русі як світоглядна трансформація / В. Даренська // Українознавство. – 2012. - №4. – С. 127-130.
- 10. Добруч, О.** У місті вже готуються до відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі: [про початок підготовки і організацію святкових заходів у Києві] / О. Добруч // Хрещатик. – 2013. – 29 січ. – С. 2.
- 11. Дубовик, О.** Патріарх Філарет: "Київську Русь хрестили у Києві. Тут і святкуймо!" [Текст] / О. Дубовик // Українське слово. – 2013. - №28. – С. 8-9.
- 12. Ковальський, В.** Молитви піднесли до неба: [28 липня – День хрещення Київської Русі] / В. Ковальський // Київська правда. – 2011. – 28 лип. – С. 2.
- 13. Кралюк, П.** Початки християнства в Русі-Україні [Текст] / П. Кралюк // День. – 201. - №109 (26 черв.). – С. 9.
- 14. Кралюк, П.** Коріння Хрестителя Русі: [Володимир Святий] / П. Кралюк // День. – 2011. – 16 груд. – С. 8.
- 15. Кралюк, П.** Початки християнства в Русі-Україні [Текст] / П. Кралюк // День. – 2013. - № 107/108. – С. 6.

- 16. Околітенко, Н.** Відлуння давнини глибокої : [історичні дані про 1025-річчя Хрещення України-Русі] / Н. Околітенко // Жінка. – 2013. – №7. – С. 6-7.
- 17. Освятять і Дніпро, і вірних, і собор** [Патріарший собор Воскресіння Христового у Києві освятять під час Міжнародної всецерковної прощі до собору з нагоди 1025-річчя Хрещення Русі-України] // Експрес. – 2013. – №19. – 19 лют. – С. 1.
- 18. Пахаренко, В.** Животворна сутність християнства [Текст] / В. Пахаренко // Слово Просвіти. – 2013. – 23-29 трав. – С. 6-7.
- 19. Свята Русь – у Києві** // Культура і життя. – 2008. – 6 серп. – С. 1.
- 20. Столиця активно готується до 1025-річчя хрещення Русі:** заплановано хресну ходу, молебень та встановлення пам'ятного монумента біля Дніпра // Хрещатик. – 2013. – 3 квіт. – С. 1.
- 21. Сухорончак, Н.** Хрещення Русі відзначатимуть на найвищому рівні [Текст] / Н. Сухорончак // Хрещатик. – 2013. – № 51. – С. 2.
- 22. Трікменіді, А.** Християнство: давньотаврійська історія / А. Трікменіді // Віче. – 2011. – лист. – С. 62-63.
- 23. Романів, Є.** Русь не день охрещувалася / Є. Романів // Експрес. – 2007. – 9-16 серп. – С. 9.
- 24. Уряд оновив склад організаційного комітету з підготовки та відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі** // Культура і життя. – 2013. – 25 січ. – С. 2.
- 25. Церква й держава мають бути партнерами:** [про підготовку до відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі] // Уряд. кур'єр. – 2013. – 26 січ. – С. 3.
- 26. Цимбалюк, М.** 1025-річчя хрещення Руси в концепції "Русского міра" [Текст] / М. Цимбалюк // Слово Просвіти. – 2013. – № 27. – С. 7.
- 27. Шумило, С.** Місія Кирила і Мефодія і християнізація Русі в IX ст. [перша частина опису життєдіяльності просвітителів] / С. Шумило // Слово Просвіти. – 2012. – 17-23 трав. – С. 5, 10.
- 28. Шумило, С.** Місія Кирила і Мефодія і християнізація Русі в IX ст. [закінчення циклу статей] / С. Шумило // Слово Просвіти. – 2012. – 31 трав.-6 черв. – С. 10.
- 29. Хрещення Русі-України – 1025** [Текст] // Чумацький шлях. – 2013. – №2. – С. 1-3.
- 30. Яновська, Л.** Хто я, навіщо тут народився і з чим звідси відійду? [про майбутні заходи відзначення 1025-річчя Хрещення Русі в Україні] / Л. Яновська // Урядовий кур'єр. – 2013. – №112. – С. 18.
- 31. Ясинчук, Л.** Як насправді нас хрестили: [дослідження науковців щодо заправданення християнства на Русі] / Л. Ясинчук // Експрес. – 2012. – 26 лип.-2 серп. – С. 16.

Книги, підручники, посібники:

- 1. Білоцерківський, В. Я.** Історія України [Текст] : навч. посібник / В. Я. Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 536 с. – ISBN 978-966-364-427-1.
- 2. Бойко, О. Д.** Історія України [Текст] : посібник для студентів вищих навч. закладів / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр "Академія", 1999. – 568 с. – ISBN 966-580-028-0.

- 3. Вандишев, В. М.** Релігієзнавство [Текст]: навч. посібник / В. М. Вандишев. – К. : Кондор, 2009. – 240 с. – ISBN 978-966-351-247-1.
- 4. Введение христианства на Руси** [Текст] / Ин-т философии АН СССР; отв. ред. А. Д. Сухов. – М. : Мысль, 1987. – 302 с.: ил.
- 5. Велика історія України** [Текст]. У 2 т. Т. 1. / Передм. д-ра І. П. Крипякевича; зладив М. Голубець. – К. : Глобус, 1993. – 352 с. – ISBN 5-86248-016-1.
- 6. Верстюк, В. Ф.** Україна від найдавніших часів до сьогодення [Текст]: хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев. – К. : Наукова думка, 1995. – 688 с. – ISBN 5-12-003652-Х.
- 7. Видатні постаті в історії України (ІХ-ХІХ ст.)** [Текст] : Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: Довід. вид. / В. І. Гусев (кер. кол. авт.), В. П. Дрожжин, Ю. О. Калінцев [та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – 359 с. : іл. – ISBN 966-642-107-0.
- 8. Власов, В. С.** Історія України [Текст] : підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. С. Власов. – К. : Абрис, 1999. – 288 с. : іл. – ISBN 966-531-075-5.
- 9. Гайдуков, Л. Ф.** Історія України [Текст]: посібник для старшокласників та абітурієнтів / Л. Ф. Гайдуков, В. Ю. Крушинський. – К. : Либідь, 1999. – 272 с. – ISBN 966-06-0085-2.
- 10. Головащенко, С. І.** Історія християнства [Текст]: курс лекцій : навч. посібник / С. І. Головащенко. – К. : Либідь, 1999. – 352 с. – ISBN 966-06-0108-5.
- 11. Грушевський, М.** Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями [Текст] / М. Грушевський; уклад. Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2008. – 736 с. : іл. – ISBN 978-966-481-205-1.
- 12. Грушевський, М. С.** Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх [Текст] / М. С. Грушевський; упоряд. А. Ф. Трубайчук. – К. : Либідь, 1991. – 228 с. – ISBN 5-325-00121-3.
- 13. Грушевский, М.** Иллюстрированная история Украины с приложениями и дополнениями [Текст] / М. Грушевский; состав.: И. И. Брояк, В. Ф. Верстюк. – Донецк: ООО ПКФ "БАО", 2006. – 768 с. – ISBN 966-548-571-7.
- 14. Грушевський, М.** Про старі часи на Україні [Текст] : коротка історія України / М. Грушевський. – К. : А. Т. "Обереги", 1991. – 104 с. – ISBN 5-7707-1815-3.
- 15. Грушевський, М. С.** Історія України-Руси [Текст]. У 11 т. Т. 1. / М. С. Грушевський; редкол.: П. С. Сохань та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – 736 с. – ISBN 5-12-002469-6.
- 16. Губарев, В. К.** Історія України [Текст]: конспект лекцій для студентів і викладачів / В. К. Губарев. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2007. – 352 с. – ISBN 978-966-548-779-1.
- 17. Збірник тисячоліття християнства в Україні 988-1988** [Текст] / уклад. О. Баран, О. В. Герус. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1991. – 282 с.
- 18. Історія України:** Джерельний літопис [Текст] / Упоряд. : В. І. Червінський, М. І. Обушний, Т. Ю. Горбань [та ін.]; за ред. В. І.

Червінського та М. І. Обушного. – К. : ДП "Дирекція ФВД", 2008. – 800 с. – ISBN 978-966-96605-3-4.

19. Історія України [Текст]: для дітей шкільного віку. – К. : Т-во "Знання", 1992. – 224 с. – ISBN 5-7770-0557-8.

20. Історія релігії в Україні [Текст]: навч. посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик [та ін.]. – К. : Т-во "Знання", КОО, 1999. – 735 с. – ISBN 966-7293-71-8.

21. Історія України в особах: IX-XVIII ст. [Текст] / Авт. колектив: В. Замлинський, І. Войцехівська, В. Галаган [та ін.]. – К. : Україна, 1993. – 396 с. – ISBN 5-319-01062-1.

22. Калінін, Ю. А. Релігієзнавство [Текст]: підручник / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – 6-те вид. – К. : Наукова думка, 2002. – 352 с. – ISBN 966-00-0020-0.

23. Кислюк, К. В. Релігієзнавство [Текст] : Підручник для студентів вузів / К. В. Кислюк, О. М. Кучер; народ. укр. акад. – 5-е вид., виправ. і доп. – К. : Кондор, 2009. – 636 с. – ISBN 978-966-351-132-0.

24. Король, В. Ю. Історія України [Текст] / В. Ю. Король; худож. оформ. В. М. Штогриня. – К. : "Феміна", 1995. – 264 с. – ISBN 5-7707-7454-1.

25. Костомаров, М. І. Галерея портретів [Текст] : біогр. нариси: для серед. та ст. шк. віку / М. І. Костомаров; упоряд. і передм. В. О. Замлинського; пер. з рос. М. М, ілляш; худож. С. К. Семендяєв. – К. : Веселка, 1993. – 326 с. : іл. – ISBN 5-301-01266-5 (укр.).

26. Костомаров, Н. И. Исторические произведения. Автобиография [Текст] / Н. И. Костомаров; сост. и ист.-биогр. очерк В. А. Замлинского; прим. И. Л. Бутича. – К. : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 736 с. – ISBN 5-11-001487-6.

27. Котляр, М. Шляхами віків [Текст] : довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К. : Україна, 1993. – 380 с. – ISBN 5-319-00713-2.

28. Крип'якевич, І. П. Огляд історії України [Текст]: посібник / І. П. Крип'якевич; вступ. слово Ю. М. Алексеєва. – К. : Вища шк., 1995. – 143 с. – ISBN 5-11-004503-8.

29. Лазарович, М. В. Історія України [Текст]: навч. посібник / М. В. Лазарович. – К. : Знання, 2008. – 683 с. – ISBN 978-966-346-398-8.

30. Лубський, В. І. Релігієзнавство [Текст] : підручник / В. І. Лубський. – К. : Вілбор, 1997. – 480 с. – ISBN 966-7247-01-5.

31. Малий словник історії України [Текст] / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода [та ін.]. – К. : Либідь, 1997. – 464 с. – ISBN 5-325-00781-5.

32. Мельничук, Г. 1000 незабутніх імен України [Текст] / Г. Мельничук; худ. Ю. А. Демидьонко. – К. : Школа, 2005. – 288 с. : іл. – ISBN 966-661-303-4.

33. Мисан, В. О. Оповідання з історії України та рідного краю [Текст] : підр. для 5-го кл. серед. шк. / В. О. Мисан. – К. : Генеза, 1995. – 144 с. – ISBN 5-7707-8714-7.

34. Мицик, Ю. А. Історія України [Текст] : з найдавніших часів до кінця XVIII ст. : посіб. для вступників до вищ. навч. закл. / Ю. А. Мицик, В. С. Власов. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2001. – Ч. 1. – 208 с. – ISBN 966-518-118-1.

- 35. Підкова, І. З.** Довідник з історії України [Текст]. У 3 т. Т. 1 (А-Й) / Підкова І. З., Р. М. Шуст. – К. : Вид-во "Генеза", 1993. – 240 с. – ISBN 5-7707-5190-8.
- 36. Остапенко, П. В.** Усі видатні постаті історії України [Текст] / П. В. Остапенко. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 352 с. – ISBN 978-966-404-328-8.
- 37. Остафійчук, В. Ф.** Історія України: сучасне бачення [Текст] / В. Ф. Остафійчук. – К. : Знання-Прес, 2007. – 424 с. – ISBN 978-966-311-066-0.
- 38. Петровський, В. В.** Історія України [Текст]: Неупоряджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семенко. – Вид. 2-ге, випр та доп. – Х. : ВД "Школа", 2008. – 608 с. : іл. – ISBN 966-8182-62-6.
- 39. Повість врем'яних літ** [Текст] : Літопис (За Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – К. : Рад. письменник, 1990. – 558 с. – ISBN 5-333-00032-8.
- 40. Повість врем'яних літ** [Текст] / Худож. – оформлювач А. С. Ленчик. – Харків: Фоліо, 2005. – 317 с. – ISBN 966-03-3146-0.
- 41. Полонська-Василенко, Н.** Історія України [Текст]: у 2 т. Т.1. До середини XVII ст. – 3-тє вид. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – 672 с. – ISBN 5-325-00596-0.
- 42. Полонська-Василенко, Н.** Історія України [Текст]: У 2 т. Т. 1. До середини XVII ст. – 4-тє вид., стереотип / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 2002. – 672 с. – ISBN 966-06-220-0.
- 43. Провідники духовності в Україні** [Текст]: довідник / за ред. І. Ф. Кураса. – К. : Вища шк., 2003. – 783 с. – ISBN 966-642-207-7.
- 44. Релігієзнавство** [Текст]: підручник / за ред. О. П. Сидоренка. – К. : Знання, 2007. – 468 с. – ISBN 966-346-201-9.
- 45. Релігієзнавство** [Текст]: навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 272 с. – ISBN 966-364-228-9.
- 46. Релігієзнавчий словник** [Текст] / за ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с. – ISBN 966-529-005-3.
- 47. Субтельний, О.** Україна [Текст] : Історія / О. Субтельний; пер. з англ. Ю. І. Шевчук; вст. ст. С. В. Кульчицький. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с. : іл. – ISBN 5-325-00090-Х.
- 48. Толочко, П. П.** Володимир Святий. Ярослав Мудрий [Текст] / П. П. Толочко – К. : "АртЕк", 1996. – 216 с. : іл. – ISBN 966-505-015-Х.
- 49. Толочко, П.** Київська Русь [Текст] / П. Толочко. – К. : Абрис, 1996. – 360 с. : іл. – ISBN 5-86828-028-Х.
- 50. Фроянов, И. Я.** Киевская Русь [Текст]: очерки социально-политической истории / И. Я. Фроянов. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1980. – 256 с.
- 51. Хоткевич, Г. М.** Історія України [Текст]: для мол. та серед. шк. віку / Г. М. Хоткевич; упоряд. та передм. Н. М. Шумило; післямов і комент. М. Ю. Брайчевського; худож. Г. С. Севрук. – К. : Веселка, 1992. – 228 с: іл. – ISBN 5-301-01120-0.
- 52. Чайковський, А. С.** Історія України [Текст] : посібник для старшокласників та абітурієнтів / А. С. Чайковський, В. Ф. Шевченко. – К. : А. С. К., 2000. – 304 с. – ISBN 966-539-173-9.

53. Шуба, О. В. Релігія в етнонаціональному розвитку України [Текст] : [політологічний аналіз] / О. В. Шуба. – К. : Криниця, 1999. – 324 с. – ISBN 966-7575-08-X.

54. Яртись, А. В. Релігієзнавство [Текст]: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навчальний посібник / А. В. Яртись, А. Ю. Васьків. – К. : Знання, 2012. – 294 с. – ISBN 978-966-346-956-0.

ПРИМІТКИ